

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління
та національної безпеки
Кафедра економічної теорії,
інтелектуальної власності та публічного
управління

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

ОСТРОГЛЯД ВАДИМ ОЛЕГОВИЧ
(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

УДК: 35.07
(індекс)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПЕНСІЙНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ**
(тема роботи)

281 «Публічне управління та адміністрування»
(шифр і назва спеціальності)

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

В. О. ОСТРОГЛЯД
(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи:
ПЕРШКО Лариса Олександрівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

доктор економічних наук, доцент
(науковий ступінь, вчене звання)

Житомир – 2023

Висновок кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління за результатами попереднього захисту: ОСТРОГЛЯДА Вадима Олеговича допущено до захисту.

Протокол засідання кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління № _____ від «_____» грудня 2023 р.

Завідувач кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

к.е.н., професор _____
(науковий ступінь, вчене звання) (підпис)

Валентина ЯКОБЧУК
(власне ім'я та прізвище)

«_____» _____ 2023 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої ОСТРОГЛЯД Вадим Олегович захистив
(прізвище ,ім'я, по батькові)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:
сума балів за 100-бальною шкалою _____
за національною шкалою _____

Секретар ЕК

(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

Настасія ПУГАЧОВА
(власне ім'я та прізвище)

АНОТАЦІЯ

ОСТРОГЛЯД В. О. Удосконалення державної політики пенсійного забезпечення в Україні. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр» за спеціальністю 281 – «Публічне управління та адміністрування». – Поліський національний університет, Житомир, 2023.

У роботі розглядаються теоретичні аспекти функціонування системи пенсійного забезпечення, еволюція розвитку, визначено основні проблеми пенсійного забезпечення. Проаналізовано стан солідарної пенсійної системи, розвиток недержавних пенсійних фондів та узагальнено міжнародний досвід щодо реформування системи пенсійного забезпечення. Запропоновано пропозиції щодо можливості удосконалення пенсійного страхування в Україні.

Ключові слова: пенсійна система, соціальний захист, система пенсійного забезпечення, страхові внески, накопичувальна система, недержавне страхування, пільговий кредит, трирівнева система.

SUMMARY

OSTROGLYAD V. Improvement of the state policy of pension provision in Ukraine. – Manuscript.

Qualification work for obtaining the Master's degree in specialty 281 – "Public management and administration". – Polissia National University, Zhytomyr, 2023.

The paper examines the theoretical aspects of the functioning of the pension system, the evolution of development, and identifies the main problems of the pension system. The state of the solidarity pension system, the development of non-state pension funds, and the international experience of reforming the pension system are summarized. Proposals are offered regarding the possibility of improving pension insurance in Ukraine.

Key words: pension system, social protection, pension system, insurance contributions, accumulation system, non-state insurance, preferential credit, three-level system.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ.....	9
1.1. Сутність пенсійного забезпечення в Україні та його значення в системі соціального захисту населення.....	9
1.2. Організаційно – правове забезпечення пенсійної системи в Україні.....	12
РОЗДІЛ 2. ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	17
2.1. Реалізація державної політики у формуванні та використанні коштів Пенсійного фонду України.....	17
2.2. Оцінка діючої практики пенсійного забезпечення військовослужбовців (на прикладі Пенсійного фонду Житомирської області).....	22
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ.....	27
3.1. Зарубіжний досвід удосконалення державної політики пенсійного забезпечення та можливість його імплементації у вітчизняній практиці.....	27
3.2. Стратегічні вектори удосконалення державної політики пенсійного забезпечення в Україні.....	30
ВИСНОВКИ.....	36
ДОДАТКИ.....	48

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Євроінтеграційні орієнтири України, посилення соціальної спрямованості ринкових перетворень вимагають, щоб соціально-економічна політика держави та діяльність уряду щодо її реалізації були направлені на досягнення європейських стандартів якості життя та загальнолюдських цінностей. Це передбачає надійний соціальний захист населення і належне пенсійне забезпечення як один із визначальних чинників суспільного добробуту. В такому аспекті ефективність функціонування пенсійної системи та її реформування стають важливою умовою суспільного розвитку і соціальних перетворень. Досі чинна система державного пенсійного забезпечення в Україні не відповідає цим вимогам. Проведення пенсійної реформи потребує вирішення багатьох проблем, серед яких слід виокремити такі: низьку частку заробітної плати у валовому внутрішньому продукті (ВВП); недостатній для якісного життя розмір пенсій багатьох категорій пенсіонерів; невідповідність системи управління пенсійними ресурсами принципам соціального партнерства; недосконалість законодавчої бази.

Економічні засади соціальної проблематики у цілому та пенсійної зокрема висвітлені в наукових працях вітчизняних вчених-економістів: В. Дем'янишина, Н. Кравченка, Е. Лібанової, Б. Надточія, М. Ріппи, В. Федосова, С. Юрія, В. Яценка, а також зарубіжних науковців: М. Вінера, К. Еклунда, Л. Ерхарда, Х. Крюссельберга, Х. Ламперта, Е. Нікбахта, Дж. Стігліца, Г. Мак Таггарта, С. Фішера, А. Шюллера, та ін.

Разом з тим, низка проблем у сфері удосконалення державного пенсійного забезпечення залишається не вирішеними. Зокрема, потребують подальшого вивчення теоретико-методологічні засади розвитку державної політики у даній сфері. Системної оцінки та узагальнення вимагає діяльність Пенсійного фонду України в частині формування його доходів та цільового використання фінансових ресурсів у контексті трирівневої пенсійної

системи в Україні. Недостатня прозорість державної фінансової політики щодо пенсійного забезпечення, обмеженість і недосконалість фінансової статистики ускладнюють дослідження. Наявність цих та інших складних і нерозв'язаних питань, а також важливе соціально-економічне значення пенсійної системи обумовили вибір теми кваліфікаційної роботи та її актуальність.

Метою дослідження даної роботи є комплексна оцінка і поглиблення теоретичних і практичних засад діяльності Пенсійного фонду України, його ролі в системі органів державного адміністрування, а також розробка на цій основі практичних рекомендацій з питань удосконалення державної політики пенсійного забезпечення.

Для досягнення мети дослідження у кваліфікаційній роботі поставлено наступні завдання:

- розкрити теоретичні засади соціально-економічних та організаційно-правових аспектів функціонування формування пенсійного страхування в Україні;
- висвітлити сутність пенсійного страхування та його значення в системі соціального захисту населення;
- проаналізувати зарубіжний досвід систем пенсійного забезпечення та можливість його застосування в Україні;
- визначити основні напрямки вдосконалення діяльності Пенсійного фонду України;
- дослідити проблеми та основні напрямки вдосконалення діяльності Пенсійного фонду України на накопичувальних засадах;
- узагальнити результати дослідження у вигляді висновків.

Об'єктом дослідження є процес удосконалення державної політики пенсійного забезпечення населення.

Предметом дослідження виступають економічні відносини, які виникають в процесі пенсійного забезпечення в Україні.

Методи дослідження. У роботі використовувалася система загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, таких як системний та історичний підходи, методи аналізу й синтезу (індукція, дедукція, аналогія, порівняння, класифікація, абстрагування).

На основі методу аналізу здійснено аналіз діяльності Пенсійного фонду України. За допомогою синтезу був зроблений прогноз розвитку пенсійної системи країни. Методи індукції та дедукції дозволили проаналізувати послідовність та доцільність проведення пенсійної реформи в Україні. Історичний метод, порівняння, аналогія і абстрагування застосовані окремо або в комплексі в процесі визначення предмета дослідження, а також в процесі удосконалення механізму управління видатками Пенсійного фонду України та його співвідношення із впровадженням пенсійної реформи в країні. Для формулювання висновків, рекомендацій і визначення шляхів подальшого вдосконалення механізму управління видатками пенсійного фонду України застосовувались прогностичні методи (моделювання, узагальнення незалежних характеристик).

З метою наглядного представлення сучасного стану та результатів реформування загальнообов'язкового державного пенсійного страхування в Україні були застосовані графічний та табличний методи. Достовірність отриманих результатів досягалась завдяки використанню методів наукової ідентифікації й зіставно-порівняльного аналізу літературних джерел.

Теоретичну основу дослідження складають фундаментальні положення світової економічної думки, теорії соціального захисту населення, законодавчі акти та нормативні матеріали державних органів, наукові роботи, які висвітлюють соціально-економічні особливості функціонування пенсійних систем. У процесі дослідження та проведення порівняльного аналізу застосовувались наукові концепції окремих національних моделей соціального захисту та існуючих систем пенсійного забезпечення, а також методи аналізу формування і використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду України.

Дослідження ґрунтується на законодавчих та інших нормативно-правових актах: Закони України: «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування», Постанови Кабінету Міністрів України, Укази Президента України, Постанови Правління Пенсійного фонду України та інші.

Інформаційною базою є дані офіційної статистики, планові, звітні, облікові, аналітичні дані діяльності управління Пенсійного фонду України.

Перелік публікацій автора. Основні результати дослідження оприлюднені в трьох публікаціях тез науково-практичних конференціях Поліського національного університету.

Елементи наукової новизни. Основні результати роботи, що містять наукову новизну, полягають у наступному:

- розкрито сутність теоретико-еволюційних засад розвитку вітчизняної системи пенсійного забезпечення;
- виявлено основні проблеми та загрози державного пенсійного страхування;
- запропоновано основні заходи щодо подальшого реформування пенсійного забезпечення з можливістю застосування зарубіжного досвіду в Україні.

Практичне значення одержаних результатів. За результатами проведеного дослідження нами було розроблено сукупність заходів і дій, спрямованих на практичне вирішення проблем функціонування системи пенсійного страхування, які можуть бути застосовані у діяльності територіальних органів Пенсійного фонду України, а також у діяльності органів законодавчої та виконавчої влади під час обґрунтування напрямків розвитку системи пенсійного страхування.

Обсяг і структура роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів та висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний текст роботи викладено на 49 сторінках комп'ютерного тексту, містить 3 додатки. Список використаних джерел складається із 25 найменувань.

РОЗДІЛ 1.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

1.1. Сутність пенсійного забезпечення в Україні та його значення в системі соціального захисту населення

Соціальний захист населення є одним з пріоритетних напрямів соціально-економічної політики будь-якої цивілізованої держави. Не є винятком і Україна, яка має досить розвинене законодавство у даній сфері. Головною метою системи соціального захисту є забезпечення належного рівня життя тим категоріям населення, які з різних причин не мають змоги зробити це самі. Власне кажучи, це одна із головних функцій держави і, водночас, необхідна умова гармонійного розвитку суспільства.

Одним із найважливіших завдань, які повинна вирішувати держава, є матеріальне забезпечення громадян у старості, в разі постійної втрати працездатності, втрати годувальника. Таке забезпечення здійснюється шляхом призначення виплати їм пенсій.

З метою належної організації пенсійного забезпечення держава зобов'язана вишукувати відповідні джерела. До таких джерел в Україні належать Пенсійний фонд України, інші соціальні, благодійні та страхові фонди, а також бюджетні кошти. Однак, незважаючи на таку кількість джерел, коштів у державі для достатнього пенсійного забезпечення хронічно не вистачає, а потреба у додаткових джерелах має тенденцію до зростання. [1]

Згідно з Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» №1058-IV від 09.07.2003р. пенсійна система в Україні складається з трьох рівнів.

Перший рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (далі – солідарна система), що базується на засадах

солідарності і субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг передбачених цим Законом.

Другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (далі – накопичувальна система пенсійного страхування), що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбачених законом.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення (Додаток А). На рис 1.1 схематично зображено структуру системи пенсійного забезпечення в Україні.

Рис. 1.1. Структура системи пенсійного забезпечення в Україні

Джерело: складено за даними [2]

Перший та другий рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Другий та третій рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему накопичувального пенсійного забезпечення.

Суб'єктами солідарної системи є: застраховані особи, а в окремих випадках – члени їхніх сімей та інші особи; страхувальники; Пенсійний фонд; уповноважений банк; підприємства, установи, організації (далі – організації), що здійснюють виплату і доставку пенсій.

Застраховані особи відповідно до Закону є:

1) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які працюють на підприємствах, в установах, організаціях, створених відповідно до законодавства України, незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання;

2) фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності;

3) особи, які забезпечують себе роботою самостійно – займаються адвокатською, нотаріальною, творчою та іншою діяльністю, пов'язаною з отриманням доходу;

4) громадян України, що працюють у розташованих за межами України дипломатичних представництвах, консульських установах України, філіях, представництвах, інших відокремлених підрозділах підприємств та інше;

5) громадяни України та особи без громадянства, які працюють в іноземних дипломатичних представництвах та консульських установах іноземних держав, філіях, представництвах, інших відокремлених підрозділах іноземних підприємств та організацій, міжнародних організацій, розташованих на території;

6) особи, обрані на виборні посади до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, профспілок, політичних партій, які отримують заробітну плату (винагороду) за роботу на виборній посаді;

7) особи, які проходять строкову військову службу у Збройних Силах України, Службі безпеки України, інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях, а також в органах Міністерства внутрішніх справ України;

8) працівники воєнізованих формувань, гірничорятувальних частин незалежно від підпорядкування, а також особовий склад аварійно-рятувальної служби, створеної відповідно до законодавства на постійній основі та інші (Додаток Б).

Страхувальниками відповідно до цього ж Закону є:

1) роботодавці: підприємства, установи і організації, створені відповідно до законодавства України, незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання, об'єднання громадян, профспілки, політичні, колективні та орендні підприємства, сільськогосподарські кооперативи, дипломатичні представництва, консульські установи України, філії, представництва, інші відокремлені підрозділи підприємств;

2) підприємства, установи, організації, військові частини та органи, які виплачують заробітну плату (винагороду), грошове забезпечення;

3) Фонд соціального страхування – для працюючих осіб, а яких роботодавець сплачує внески в сумі меншій, ніж сума внеску із заробітку, який потерпілий мав до ушкодження здоров'я, а також для непрацюючих осіб (Додаток В).

1.2. Організаційно-правове забезпечення пенсійної системи в Україні

Пенсійний фонд є органом, який здійснює керівництво та управління солідарною системою, провадить збір, акумуляцію та облік страхових внесків, призначає пенсії та підготовляє документи для її виплати, забезпечує своєчасне і в повному обсязі фінансування та виплату пенсій, допомоги на поховання, здійснює контроль за цільовим використанням коштів Пенсійного фонду, вирішує питання, пов'язані з веденням обліку пенсійних активів застрахованих осіб на накопичувальних пенсійних рахунках, здійснює адміністративне управління Накопичувальним фондом та інші функції, передбачені цим Законом і статутом Пенсійного фонду.

Пенсійний фонд є самоврядною неприбутковою організацією і здійснює свою діяльність на підставі статуту, який затверджується його правлінням. Він набуває статусу юридичної особи з дня реєстрації статуту в спеціально уповноваженому органі виконавчої влади.

Джерелами формування коштів Пенсійного фонду фонду (згідно ст 72 ЗУ 1058-15.) є:

1) надходження від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, що спрямовуються на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, у розмірах, визначених Законом;

2) кошти державного бюджету та цільових фондів, що перераховуються до Пенсійного фонду у випадках, передбачених Законом;

3) суми від фінансових санкцій, застосованих до юридичних та фізичних осіб за порушення встановленого порядку нарахування, обчислення і сплати страхових внесків та використання коштів Пенсійного фонду, а також суми адміністративних стягнень, накладених відповідно до закону на посадових осіб та громадян за ці порушення;

4) благодійні внески юридичних та фізичних осіб;

5) добровільні внески;

6) інші надходження відповідно до законодавства;

7) цей пункт передбачено законодавством, але у зв'язку із постійним дефіцитом бюджету Пенсійного фонду, вільних коштів для проведення інвестиційної діяльності фонд немає.

Основним джерелом формування бюджету Пенсійного фонду України є єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. *Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування* – консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в обов'язковому порядку та на регулярній основі з метою забезпечення захисту у випадках, передбачених законодавством, прав застрахованих осіб та членів їхніх сімей на

отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування [6].

Українське пенсійне законодавство передбачає такі форми пенсійного страхування як обов'язкову, яка відіграє головну роль, та добровільну. Суть обов'язкового пенсійного страхування полягає в тому, що сам факт укладання трудового договору чи реєстрації особи як суб'єкта підприємницької діяльності породжує з обов'язання сплачувати визначені законодавцем страхові внески незалежно від волі працівника чи роботодавця.

Відповідно до українського пенсійного законодавства підставою виникнення права на трудову пенсію за державною програмою пенсійного страхування є лише наявність у суб'єкта трудового (а, отже, і страхового) стажу. Закон України №2148-VIII від 03.10.2017 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» передбачає поступову зміну пенсійної системи до 2027 року. (таблиця 1.2.).

Виконавчими органами правління Пенсійного фонду є виконавча дирекція Пенсійного фонду та підвідомчі їй територіальні органи.

Згідно Постанови КМУ «Про затвердження Положення про Пенсійний фонд України» від 24.10.07р. до основних завдань Пенсійного фонду України входять [16]:

- участь у формуванні і реалізації державної політики у сфері пенсійного забезпечення та соціального істрахування;
- керівництво та управління солідарною системою загальнообов'язкового державного іпенсійного страхування;
- забезпечення збирання та акумулювання внесків на загальнообов'язкове державне іпенсійне страхування, ведення їх іобліку;
- призначення (перерахунок) пенсій, щомісячного довічного грошового утримання суддям іу відставці та підготовка документів для їх івиплати [23]

Вік виходу на пенсію та кількість необхідного трудового стажу

Рік виходу на пенсію	Вік пенсіонера		
	60 років	63 роки	65 років
2018	25	15-25	15
2019	26	16-26	15-16
2020	27	17-27	15-17
2021	28	18-28	15-18
2022	29	19-29	15-19
2023	30	20-30	15-20
2024	31	31-31	15-21
2025	32	22-32	15-22
2026	33	23-33	15-23
2027	34	24-34	15-24
2028	35	25-35	15-25

Джерело: складено автором

Графічно завдання та функції Пенсійного фонду представлено на рис.

1.3.

Рис. 1.3. Завдання та функції Пенсійного фонду України

Джерело: складено автором

Отже, пенсійне забезпечення в Україні є важливим фактором внутрішньої стабільності та підтримки громадянського суспільства. Ця система охоплює всіх непрацездатних громадян похилого віку, інвалідів та осіб, які втратили годувальника, надаючи їм пенсії, надбавки, компенсаційні виплати та додаткові пенсії. Для пенсіонерів пенсійні виплати є основним джерелом засобів до існування, тому вони повинні забезпечувати достатній життєвий рівень.

Пенсія є перерозподіленою частиною споживання з більш продуктивного періоду життя до менш продуктивного, і вона вимагає заощаджень для майбутнього використання. Україна потребує нагальної реформи у галузях соціального забезпечення, соціального страхування та пенсійного забезпечення. При реформуванні пенсійної системи важливо враховувати наслідки рішень, адже Україна не є єдиною країною, яка стикається з цією складною проблемою. Вивчення зарубіжного досвіду має важливе значення для реформування пенсійної системи України.

Промислово розвинені країни показують, що наявність продуманої системи соціального захисту сприяє розвитку трудових ресурсів, підвищує національний потенціал економічного зростання і здатність до проведення реформ. Крім того, така система сприяє стабілізації політичної та соціальної ситуації в країні.

РОЗДІЛ 2.

ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

2.1. Реалізація державної політики у формуванні та використанні коштів Пенсійного фонду України

Реалізація місії державного пенсійного страхування в Україні передбачає акумулювання необхідних для цього фінансових ресурсів.

Станом на 01.01.2023 р. на обліку в Пенсійному фонді України перебувало 10687,9 тис. пенсіонерів, що на 153,2 тис. осіб менше у порівнянні з 01.01.2022 р. (рис. 2.1.).

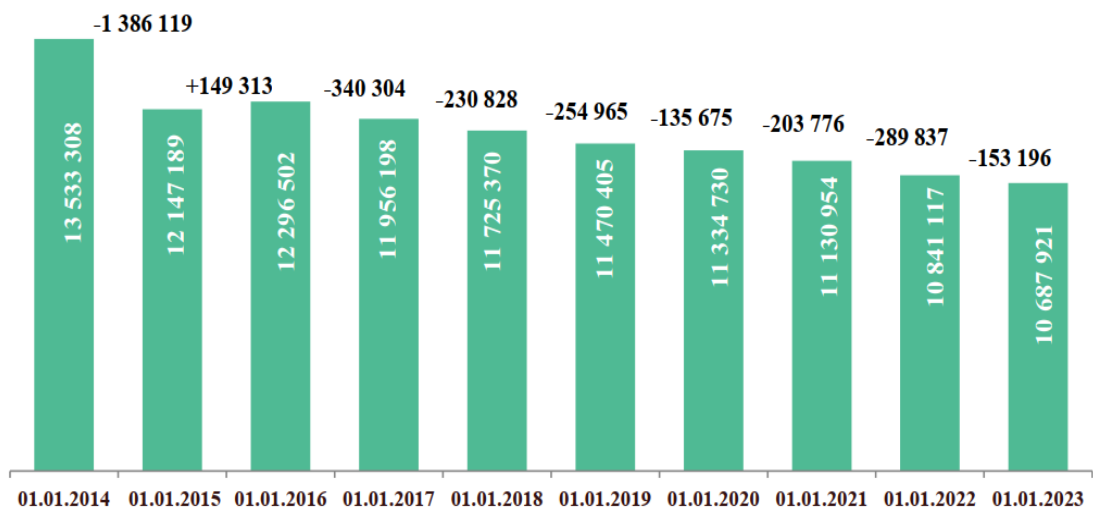

Рис. 2.1. Динаміка чисельності пенсіонерів в Україні за 2014 – 2023 рр., тис. осіб

Джерело: побудовано автором за даними звітності ПФУ

Середній розмір пенсії на 01.01.2023 становив 4622,59 грн що на 631,06 грн або 15,8%, більша ніж на 01.01.2022. Мінімальна пенсія за віком зросла з 1934,00 грн на 01.01.2022 до 2093, на 01.01.2023 року. Середній розмір пенсії по регіонах України на -1/01/2023 становить від 3 534,63 грн у Тернопільській області до 6336,99 грн у м.Київ

Пенсійні виплати в розмірі від 2001 грн до 3000 грн отримували 4067 тис. осіб (38,1% загальної чисельності пенсіонерів), ті від 3001 грн до 4000 грн- 2515,6 тис. осіб (23,5% загальної чисельності пенсіонерів). Через банки, уповноважені на здійснення пенсійних виплат, на 01.01.2023 р. одержували пенсії 8,3 млн осіб, або 77,8% загальної чисельності пенсіонерів.

Обсяги пенсійних виплат через поточні рахунки в банках у 2022 році становили 457,0 млн грн (79,6% видатків на пенсійні виплати), що на 80,3 млрд грн більше ніж у попередньому році. 2,4 млн пенсіонерів (22,2%) одержують пенсійні виплати через АТ “Укрпошта”, обсяг пенсійних виплат у 2022 році становить 117,3 млрд грн (20,4% видатків на пенсійні виплати). Перелік уповноважень банків, які обслуговують найбільшу кількість пенсіонерів (рис. 2.2.).

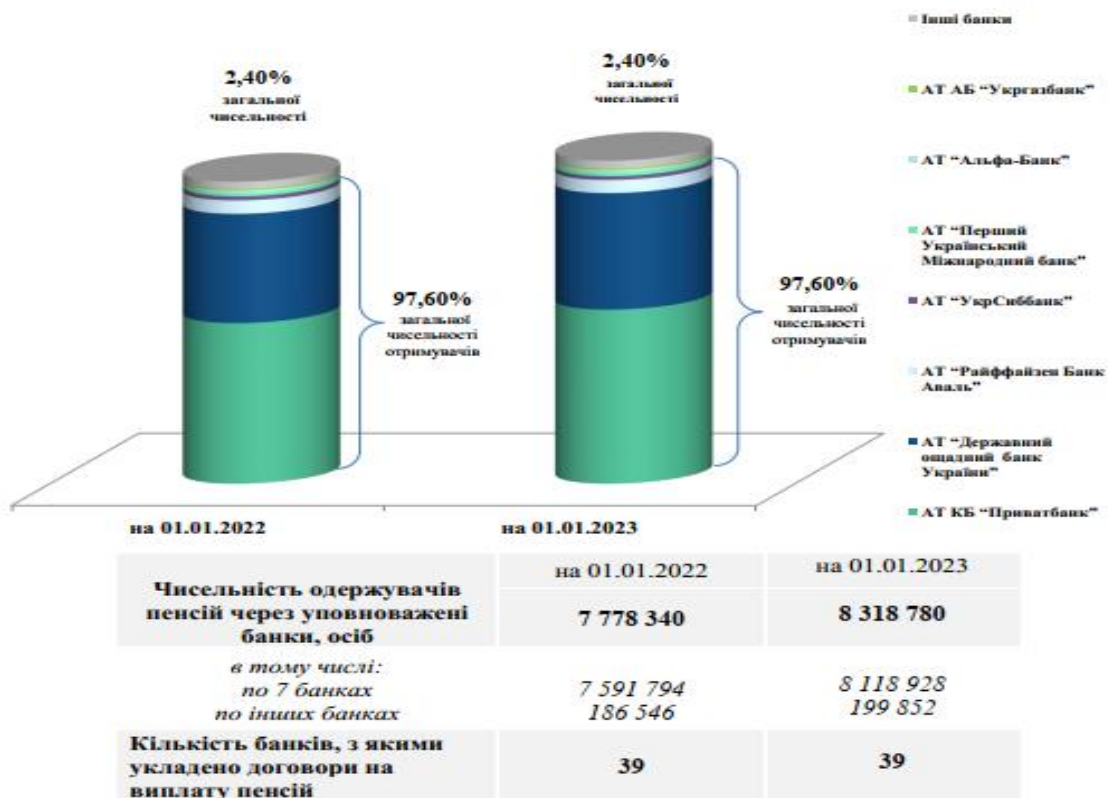

Рис. 2.2. Чисельність одержувачів пенсій через уповноважені банки, осіб за 2022 – 2023 рр.

Джерело: побудовано автором за даними звітності ПФУ

Загальна чисельність застрахованих осіб у грудні 2022 року становили 10,8 млн осіб, з яких найманих працівників- 8,6 млн осіб. Із 8,6 млн найманих працівників у грудні 2022 року 1620,7 тис. осіб отримували заробітню плату менше мінімальної (6700 грн), з них 308,9 тис. осіб – працівники бюджетної сфери. Частка таких осіб у загальній чисельності найманих працівників збільшились з 11,5% у грудні 2021 року до 18,8% у грудні 2022 року. Порівняно з груднем 2021 року чисельність осіб, у яких рівень заробітньої плати менше мінімального розміру заробітньої плати, збільшились на 497,2 тис. осіб.

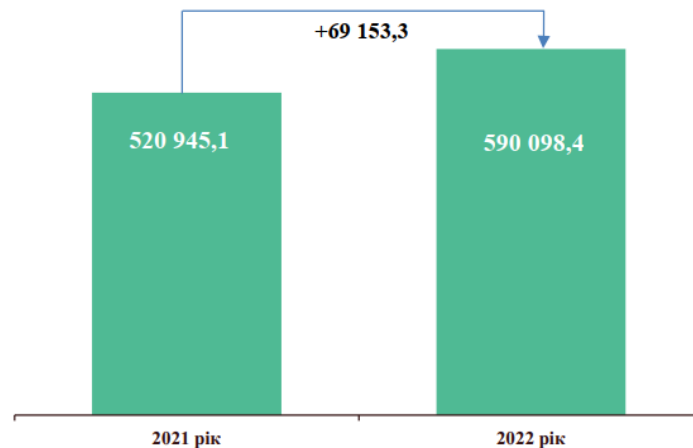

Рис. 2.3. Загальні видатки бюджету Пенсійного фонду України

Джерело: побудовано автором за даними звітності ПФУ

На пенсійні виплати спрямовано 574,3 млрд грн, видатки на виплату житлових субсидій та пільг- 6,4 млрд грн, видатки на виплату щорічної разової грошової допомоги ветеранам війни і жертв нацистських переслідувань відповідно до постанови Кабінету Міністерств України від -7 травня 2022 року №540” Деякі питання виплати у 2022 році разової грошової допомоги , передбачуваної законами України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту“ і “Про жертв нацистських переслідувань” – 0,8 млрд грн. Інші видатки – 8,6 млрд грн, із них 2,5 млрд грн оплата послуг з виплати та доставки пенсійних виплат, 6,1 млрд грн – адміністративні

витрати, пов'язані із виконанням функцій, покладених на органи з Пенсійного фонду України.

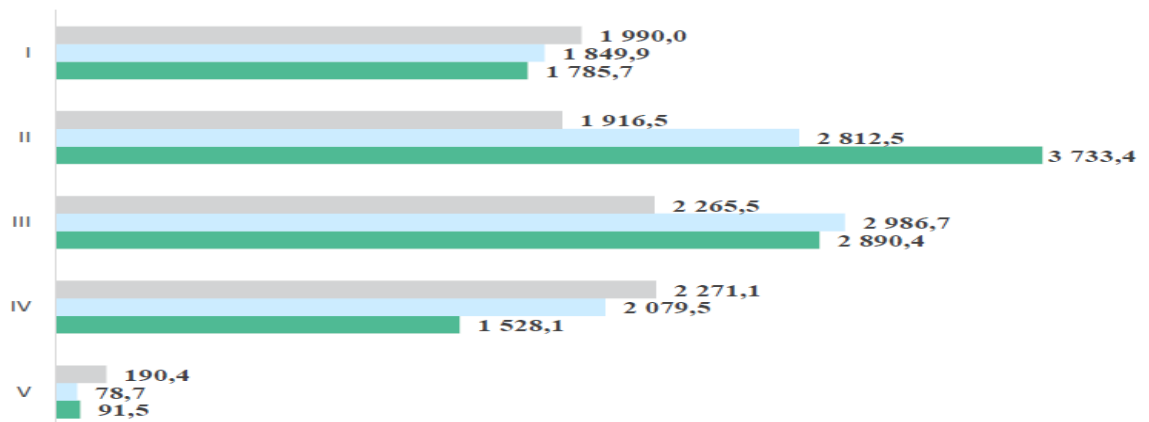
У 2022 році видатки на пенсійні виплати становили 574,3 млрд грн (в тому числі на виплату підвищеного розміру пенсії (індексація з коефіцієнтом 1,14) відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 16 лютого 2022 року №118 “Про індексацію пенсій та заходи щодо підвищення рівня соціального захисту найбільш вразливих верств населення 2022 році”- 3,4 млрд грн). (рис. 2.4.).

Рис. 2.4. Розподіл пенсіонерів за розмірами призначених пенсій станом на 01.01.2023

Джерело: побудовано автором за даними звітності ПФУ

Порівняно з груднем 2021 року чисельність осіб, у яких рівень заробітної плати менше мінімального розміру заробітної плати, збільшилась на 497,2 тис. осіб (див. рис. 2.5).

Діапазон заробітних плат, грн	Грудень 2020 року		Грудень 2021 року		Грудень 2022 року	
	кількість, тис. осіб	%	кількість, тис. осіб	%	кількість, тис. осіб	%
I ≤ мін з/п (5000/6500/6700*)	1 785,7	18,0	1 849,9	18,8	1 990,0	23,1
II від мін з/п до 10 000,00	3 733,4	37,5	2 812,5	28,7	1 916,5	22,2
III від 10 000,01 до 20 000,00	2 809,4	28,2	2 986,7	30,5	2 265,5	26,2
IV від 20 000,01 до макс. веліч., на яку нараховується єдиний внесок	1 528,1	15,4	2 079,5	21,2	2 271,1	26,3
V понад макс. веліч. на яку нараховується єдиний внесок (75 000,01 / 97 500,01 / 100 500,01*)	91,5	0,9	78,7	0,8	190,4	2,2
Всього застрахованих осіб	9 948,1	100,0	9 807,3	100,0	8 633,5	100,0

*у грудні 2000, 2021 та 2022 років відповідно

Рис. 2.5. Розподіл застрахованих осіб за діапазонами заробітної плати, тис. осіб

Джерело: побудовано автором за даними звітності ПФУ

На фінансування адміністративних витрат, пов'язаних з виконанням функцій, покладених на органи Пенсійного фонду України, у 2022 році спрямовано 6123,7 млн грн, що становить 1,0% загальних річних доходів Пенсійного фонду України та 100,0% запланованих витрат.

Власні доходи. У 2022 році власні доходи Пенсійного фонду України становили 403,9 млрд грн. Фактичні власні доходи перевищують плано

вий показник на 17,4 млрд грн (104,5%). Водночас у 2022 році власні доходи зросли порівняно з 2021 роком на 69,8 млрд грн, або на 20,9%.

За джерелами надходжень власні доходи включають:

- частину єдиного внеску, розподілену на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування – 375,4 млрд грн (92,9% суми власних доходів);

- кошти Державного бюджету України на сплату єдиного внеску за деякі категорії застрахованих осіб та покриття недоотриманої суми коштів від застосування розміру єдиного внеску, передбаченого частинами тринадцятою та чотирнадцятою статті 8 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» – 23,7 млрд грн (5,9% суми власних доходів).

2.2. Оцінка діючої практики пенсійного забезпечення військовослужбовців (на прикладі Пенсійного фонду Житомирської області)

Проаналізуємо результати пенсійної реформи на базі Головного управління Пенсійного фонду України в Житомирській області, а саме пенсійне забезпечення військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу силових структур. На обліку в управліннях Пенсійного фонду України в районах та містах Житомирської області станом на 01.01.2023 року перебуває 26563 пенсіонерів з числа військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу силових структур: з них жінок 7144 особи, а чоловіків 19419 осіб.

Це означає, що практично кожна третя особа в області – пенсіонер, основним показником якості та рівня життя якого є розмір пенсії. Відтак загальний рівень життя мешканців регіону істотно залежить від рівня життя пенсіонерів.

Порівняємо загальну чисельність пенсіонерів, які отримують пенсію відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби та деяких інших осіб» та перебувають на обліку в Головному управлінні Пенсійного фонду України в Житомирській області (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Чисельність пенсіонерів в розрізі органів призначення пенсій по
Головному управлінні ПФУ в Житомирській області за 2020- 2022 рр.**

№ з/п	Відомості про контингент одержувачів пенсій та допомоги	Чисельність, осіб			Відхилення, 2022 р. до 2020 р.
		2020р.	2021р.	2022р.	
1.	Міноборони	16916	16968	17366	+450
2.	Служба безпеки України	486	481	495	+9
3.	Міністерство внутрішніх справ	5787	5545	5820	+33
4.	Міністерство надзвичайних ситуацій	581	605	620	+39
5.	Державна податкова адміністрація	220	219	228	+8
6.	Державний департамент з питань виконання покарань	1237	1244	1286	+49
7.	Департамент міністерства транспорту та зв'язку	1	3	3	+2
8.	Служба зовнішньої розвідки України	6	6	7	+1
9.	Управління державної охорони України	3	3	3	0
10.	Державна прикордонна служба України	358	375	392	+34
11.	Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації	111	123	133	+22
12.	Державна інспекція техногенної безпеки	3	3	3	0
13.	Національна поліція України	416	505	572	+156
14.	Національна гвардія України	36	48	56	+20
15.	Служба судової оборони	1	5	13	+12

Джерело: складено автором.

Розглянемо загальну чисельність пенсіонерів із числа військовослужбовців ветеранів війни, які перебувають на обліку в

Головному управлінні Пенсійного фонду України Житомирської області
(табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Ветерани війни в розрізі по категоріях пенсіонерів по Головному
управлінню в Житомирській області станом 01.01.2023 р.**

№ з/п	Категорія пенсіонерів	Всього пенсіонерів – військовослужбовців начальницького складу		
		Чисельність пенсіонерів, які знаходяться на обліку, (особи)	Загальна сума призначених місячних пенсій, (тис. грн)	Середній розмір призначених пенсій (грн. коп)
1.	Інваліди війни:	3251	44454,1	13673,99
	І групи	180	3151,8	17510,22
	ІІ групи	1775	26953,2	15184,89
	ІІІ групи	1296	14349,1	11071,84
2.	Учасники бойових дій	2569	27828,3	10832,35
3.	Учасники війни	185	1542,2	8336,09
4.	Члени сімей загиблих ветеранів війни	448	3639,4	8123,70
5.	Члени сімей померлих ветеранів війни	1055	8253,6	7823,31
6.	Особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною	1	20,9	20930,00
7.	Особи, які мають особливі заслуги перед Україною	1488	16892,9	11352,78
8.	Діти війни	2245	18515,3	8247,36

Джерело: складено автором.

Із загальної чисельності пенсіонерів окремих категорій населення, які знаходяться на обліку:

- отримують пенсію за вислугу років 15978 особи,
- загальна сума призначених місячних пенсій становить 158420,4 тис.грн.,
- середній розмір призначених пенсій складає 9914,90 грн.;

- по інвалідності 4121 особа (з них інваліди I групи 212 осіб, II – 2283 особи та III – 1626 осіб),
- загальна сума призначених місячних пенсій становить 48139,9 тис.грн.,
- середній розмір призначених пенсій складає 11681,60 грн,
- у разі втрати годувальника пенсію отримують 6464 осіб,
- загальна сума призначених місячних пенсій становить 43492,3 тис.грн.,
- середній розмір призначених пенсій складає 6728,39 грн .

Таблиця 2.3

**Порівняння розмірів пенсій в розрізі по категоріях пенсіонерів по
Головному управлінню в Житомирській області станом 01.01.2023 р.**

Одержують пенсію у загальній сумі (грн.)		Чисельність пенсіонерів усіх категорій (осіб)	Середні розміри призначених місячних пенсій (грн.,коп)
від...	до...		
3001,00	4000,00	34	3858,69
4001,00	5000,00	3145	4516,17
5001,00	10000,00	13579	7130,89
Понад 10000грн	-	9904	14592,32

Джерело: складено автором.

Чисельність пенсіонерів в Україні постійно зростає, зокрема внаслідок збільшення пенсійних виплат за інвалідністю та в разі втрати годувальника під час вторгнення Росії. Загалом, серед пенсіонерів є інваліди трьох груп: I – 513 осіб, II – 3339 осіб і III – 2997 осіб. Середня сума пенсії становить 12147,08 грн. Чоловіки у віці до 60 років серед інвалідів складають 4135 осіб. Крім того, є категорія пенсіонерів, які були учасниками ліквідації аварії на ЧАЕС та постраждали від Чорнобильської катастрофи. Їх чисельність також варіюється за категоріями: 1 – 359 чоловік, 2 – 539 чоловік, 3 – 2453 чоловік і 4 – 436 чоловік, оскільки третина території області постраждала від цієї катастрофи.

Згідно даних про розподіл пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій (військовослужбовці, особи начальницького і рядового складу силових структур) станом на 02.01.2023 року.

За допомогою факторного аналізу визначається ступінь впливу окремих факторів на зміну загального фінансового результату, тобто на середній розмір пенсії. На цей показник впливає ряд чинників: залежність від мінімального розміру пенсій за віком, наявність призначень пенсій.

В цілому по Україні органами Пенсійного фонду на виконання положень законів України та постанов Кабінету Міністрів України тільки в 2022 році проведено перерахунки 14 автоматизованих перерахунків пенсій, в т.ч. 2 перерахунки у зв'язку зі зміною в законодавстві.

Отже, Пенсійний фонд України є центральним органом виконавчої влади, відповідальним за реалізацію державної політики в сфері пенсійного забезпечення. Основними завданнями Пенсійного фонду є формування та реалізація пенсійної політики, збирання та акумулювання коштів для пенсійного забезпечення, фінансування пенсій та соціальних виплат, ефективне використання коштів та здійснення контролю за їх витрачанням.

Пенсійний фонд України виконує свої завдання через Головні управління в різних регіонах країни. Перші результати пенсійної реформи, проведені Пенсійним фондом України, показують позитивні зміни в розмірах пенсій для осіб, які працювали в індустріально розвинутих районах з високими заробітками.

Для подальшого поліпшення рівня пенсійного забезпечення більшої кількості пенсіонерів, можна розглянути перегляд механізму розрахунку пенсій, зокрема за фаховою ознакою. Також варто розглянути можливість введення другого та третього рівнів пенсійної системи, таких як накопичувальний фонд та недержавне пенсійне забезпечення. Ці заходи спрямовані на поліпшення загального рівня пенсійного забезпечення у країні.

РОЗДІЛ 3.

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Зарубіжний досвід удосконалення державної політики пенсійного забезпечення та можливість його імплементації у вітчизняній практиці

Практичне реформування пенсійної системи в Україні загострило у суспільстві інтерес до світового досвіду розв'язання цієї надзвичайно важливої соціальної проблеми. Позитивним фактором є те, що Україна не всліпу клонує чинючу пенсійну стратегію, а враховуючи національні та геополітичні фактори, вдосконалює набутий досвід. Значний інтерес являє собою система соціального захисту.

На початку 90-х років ХХ ст. практично всі країни Східної Європи та Середньої Азії (СЕСА) починають реагувати на тиск, спричинений скороченням бази внесків до Пенсійних фондів та збільшенням чисельності пенсіонерів. У багатьох країнах проблема несплати внесків ще більше загострила фінансові та політичні проблеми. Ці економічні потрясіння були настільки глибокими. Для 80-90 років ХХ ст. характерне реформування світових пенсійних систем. Основним її принципом був перехід від солідарних, перерозподільчих пенсійних систем до накопичувальних, коли громадяни самі несуть персональну відповідальність за своє майбутнє пенсійне забезпечення. За підрахунками спеціалістів [16].

Пенсійна система Швеції. Нову державну пенсійну систему у Швеції було запропоновано 1994 року і поетапно запроваджено протягом 1995-2003 років. Згідно з цією системою шведи отримують пенсії з єдиної системи соціального страхування з обов'язковими індивідуальними умовно-накопичувальними рахунками (NDC) та накопичувальними рахунками (FDC), які фінансуються за рахунок поєднання внесків роботодавців та працівників.

Нова система також передбачає мінімальну гарантію та набуття прав на пенсію без сплати внесків, таких як зарахування до страхового стажу періоду догляду за народженою дитиною, що фінансується за рахунок державного бюджету. Компонент NDC фінансується за рахунок внесків у розмірі 16%, а компонент FDC – за рахунок внесків у розмірі 2,5% від зарплат. Усі працівники та самозайняті особи є обов'язковими учасниками обох пенсійних планів. У загальнообов'язковій накопичувальній схемі FDC є можливість обрати до 5 фондів, в які можна інвестувати кошти, з приблизно 800 фондів (приблизно 90 КУА), які зареєстровані для роботи в цій системі. Незважаючи на велику кількість фондів, 7 найбільших КУА управляють більшістю рахунків. Рахунки тих осіб, які не вибрали фонд, адмініструються спеціально призначеним державним фондом.

Пенсійна система Польщі. Нова змішана система страхування розпочалася 10 квітня 1999 року. Система є обов'язковою для тих, хто народився 1 січня 1969 року або пізніше, і добровільною для тих, хто народився після 1 січня 1949 року. Працівники платять внески до обов'язкової накопичувальної системи на рівні 7,3% від зарплати одному з 14 приватних пенсійних фондів. Установа соціального страхування (ZUS), що виконує функцію збору обов'язкових внесків. Роботодавці сплачують 9,76% на пенсію за віком в рамках Рівня I та ще – 6,5% на фінансування допомоги на випадок смерті та пенсій по інвалідності [7].

Пенсійна система Китаю. Географічні розміри Китаю зумовили централізацію системи соціального страхування на рівні провінцій (областей), оскільки населення окремих провінцій дорівнює чи перевищує населення окремих країн. Наприклад, провінція Гуандун (з населенням більше 95 млн. чол.) дорівнює Мехіко, провінцію Хенань (населення більше 94,3 млн. чол.) можна порівняти з Ефіопією та Гватемалою взятих разом, Шандун (94,1 млн. чол.) – як В'єтнам та плюс С'єра-Леоне, Сичуань (81,4 млн. чол.) – як Німеччина і т. д. Існує загальнонаціональна урядова політика Китаю з соціального страхування, але у кожній провінції така система відрізняється

незначними відмінностями. У кожній з провінцій пенсійне забезпечення складається із схем з визначеними виплатами (DB) та із схем з визначеними внесками (DC). Роботодавці сплачують внески до Фонду соціального страхування на пенсійне забезпечення від 13% до 20% від зарплат у залежності від провінції. До обов'язкової накопичувальної системи (DC) внески в розмірі 8% сплачують працівники. Раніше до обов'язкової накопичувальної системи внески сплачували і роботодавці, розмір їх внеску складав 3%. Однак, починаючи з 2006 року, роботодавці такі внески більше не сплачують. Адміністрування пенсійних схем здійснюється централізовано Фондом пенсійного забезпечення. Інвестування пенсійних коштів здійснюється державною агенцією на національному рівні – через Національний фонд соціального страхування. Деякі провінції працюють за моделлю умовно визначених внесків. Згідно з законодавством кошти, розміщені на індивідуальних рахунках, можуть бути інвестовані в державні цінні папери та зберігатися на спеціальних банківських накопичувальних рахунках, хоча раніше деякі провінції використовували такі кошти в інших

Система соціального захисту в *Латвії* почала створюватися на початку 90-х років. Основу бюджету державного соціального страхування складають внески, розміри яких щорічно затверджує Кабінет Міністрів.

Розмір внесків до солідарного рівня становить 20% від заробітної плати. Загальна величина відрахувань на всі програми соціального страхування сягає 37,09%, з яких 28,09% сплачують роботодавці, а 9% – працівники.

У *Великобританії* державна пенсійна схема є одноманітною, а внески розраховуються як відсоток від доходів. Схема передбачає також додаткові пенсії на основі прибутків, але окремі громадяни можуть бути виключені з державної схеми, якщо вони беруть участь у галузевій пенсійній схемі.

В основу системи соціального забезпечення США було покладено досвід Німеччини та інших країн Європи. За основу системи планувалося взяти принцип пенсійного страхування, коли виплати залежать від здійснення внесків. Разом із тим, пенсійні виплати визначають регресивно: чим більша

сума внесків, тим менший відсоток від цієї суми людина одержала у вигляді пенсії. Це забезпечувало перерозподіл доходів від багатих до бідніших.

Нідерланди: Опитування, проведене на замовлення Асоціації галузевих пенсійних фондів Використовуючи модуль для моделювання пенсійної стратегії, розроблений Асоціацією VB, респондентам показали, як розміри внесків, пенсійний вік та інвестиційна стратегія можуть впливати на остаточний розмір їхньої пенсії. Опитування показало, що кількість працівників, які планують вийти на пенсію раніше, різко скоротилась з 37% до 17%, а кількість тих, хто продовжує працювати до досягнення офіційно встановленого пенсійного віку 65 років, збільшилась майже вдвічі з 21% до 44%.

Норвегія. Державний фонд добробуту Норвегії, який також називають Державним Пенсійним Фондом –«Глобальним», є фондом, в який вкладають залишок матеріальних цінностей.

3.2. Стратегічні вектори удосконалення державної політики пенсійного забезпечення в Україні

Реформа пенсійної системи потребує поліпшення державного соціального та пенсійного страхування, а також посилення адміністрування та дисципліни сплати соціальних внесків.

Пенсійна реформа, яка пройшла у 2020-2022 роках, сприяла збільшенню рівня пенсійного забезпечення. Середня пенсія в Україні зросла на 817 грн., або на 30%, і на січень 2022 року становить 3246,00 грн.

Оскільки Пенсійний фонд має дефіцит, важливо зосередитись на збільшенні його власних надходжень, залученні більшої кількості застрахованих осіб, легалізації зайнятості та підвищенні заробітних плат.

Аналізуючи сплату соціальних внесків, виявлено серйозні проблеми в системі їх нарахування та сплати, включаючи схеми ухилення від сплати, що призводить до втрат мільярдів гривень для Пенсійного фонду і пенсіонерів,

яким не виплачується заслужена пенсія.

У 2016 році ставка єдиного соціального внеску була знижена на 40% з метою зменшення тягара на роботодавців та створення можливостей для збільшення заробітної плати працівникам. Проте, більшість підприємств в Україні (75%) демонструють середню заробітну плату до 6500 грн, особливо у приватному секторі економіки.

Більшість підприємств не розрізняють оплату праці за рівнем кваліфікації, оплачуючи якість праці однаково для всіх категорій працівників. Фактично, значна частина зарплати ухиляється від сплати єдиного соціального внеску.

Згідно з даними Пенсійного фонду, 84 тисячі керівників підприємств отримують мінімальну заробітну плату, включаючи більше 20 тисяч у Києві, хоча середня зарплата в Києві складає 18614 грн. У грудні 2022 року кількість керівників, які нараховували собі мінімальну зарплату, становила 43 тисячі, а зараз вона зросла до 84 тисяч, що майже вдвічі більше.

Іншою проблемою є обмеження максимальної бази нарахування єдиного соціального внеску, яке на сьогодні становить 15 мінімальних заробітних плат. Заробітна плата майже 4 мільйонів працівників не перевищує 6000 грн, загальна сума їхніх зарплат у вересні 2022 року становила 33,7 млрд. грн. З іншого боку, лише 51 тисяча працівників отримала загальну суму зарплат у розмірі 6,7 млрд. грн, з середньою зарплатою приблизно 131 000 грн. Таким чином, працівники з низькою зарплатою сплачують єдиний соціальний внесок зі всієї суми заробітку, тоді як 51 тисяча людей з високими зарплатами сплачують лише 40% своїх заробітків.

Таке обмеження є несправедливим з урахуванням мільйонних заробітків деяких керівників підприємств. Крім того, максимальна сума сплати єдиного соціального внеску використовується для ухилення від сплати. Випадки встановлення мільйонних зарплат для окремих осіб на підприємстві, які потім розподіляються серед інших працівників у конвертах, також фіксуються.

Пропозиції щодо вдосконалення законодавства про сплату і нарахування

Єдиного соціального внеску (ЄСВ) в рамках проекту подальшого реформування пенсійної системи включають наступні зміни:

1. Встановлення регресивної шкали сплати ЄСВ для доходів, що перевищують максимальну базу. Ставка ЄСВ буде зменшуватись до 5% на суму, яка перевищує 270 розмірів мінімальних заробітних плат. Це заохочуватиме легалізацію доходів громадян.

2. Встановлення вимог у законодавстві про працю щодо застосування принципів диференціації заробітних плат на підприємствах залежно від складності, кваліфікації та відповідальності роботи. Керівникам підприємств буде вимагатись сплата ЄСВ в розмірі двох мінімальних заробітних плат.

3. Заміна відшкодування пільгових пенсій підвищеним розміром ЄСВ для підприємств і робочих місць з шкідливими умовами праці. Згідно зі списком №1, ЄСВ збільшується на 15%, а згідно зі списком №2 – до 7%.

4. Вдосконалення системи адміністрування ЄСВ та надання органами Пенсійного фонду сервісів застрахованим особам. Пенсійний фонд стане страховим фондом, що відповідатиме за політику доходів і політику видатків.

Запропоновані зміни сприятимуть покращенню дисципліни сплати внесків, збільшенню надходжень і підвищенню добробуту пенсіонерів в Україні.

Важливим кроком на шляху пенсійної реформи є розробка концепції, яка враховуватиме ключові пріоритети функціонування пенсійної системи, зокрема оптимальне поєднання державного, недержавного та професійного пенсійного забезпечення і пенсійного страхування. Впровадження загальнообов'язкового накопичувального пенсійного страхування є необхідним сьогоднішнім. Запуск другого рівня пенсійної системи дозволить підвищити рівень соціального захисту пенсіонерів України. Накопичувальна система буде доповнювати існуючу солідарну систему, дозволяючи майбутнім пенсіонерам розраховувати на більш високі доходи.

Накопичувальна система в пенсійній реформі передбачає, що частина обов'язкових внесків до пенсійної системи буде накопичуватись в єдиному

Накопичувальному фонді на індивідуальних пенсійних рахунках громадян. Ці кошти будуть інвестуватись з метою отримання інвестиційного доходу та захисту від інфляції. Управління пенсійними коштами здійснюватимуть ліцензовані компанії з управління активами, а банківська установа відповідатиме за зберігання пенсійних активів.

Ці кошти стануть власністю громадян і можуть бути використані ними при досягненні пенсійного віку. Введення накопичувальної системи дозволить збільшити розмір пенсійних виплат завдяки отриманню інвестиційного доходу, залежність розміру пенсії від трудового вкладу особи та зацікавленість громадян та роботодавців у сплаті пенсійних внесків. Крім того, це дозволить розподілити ризики між першим та другим рівнем пенсійної системи і підвищити ефективність управління пенсійними активами.

Ці зміни спрямовані на розбудову багаторівневої пенсійної системи, яка включатиме солідарну систему, накопичувальну систему та недержавне пенсійне забезпечення. Це надасть громадянам більше контролю над їхніми пенсійними заощадженнями і впливу на розмір майбутніх пенсійних виплат.

Необхідно зауважити, що для успішного здійснення пенсійної реформи в Україні важливо використати досвід країн Латинської Америки за такими напрямками:

- – досягнення широкої підтримки пенсійної реформи громадськістю завдяки розробці спеціальної стратегії щодо освітніх програм (телебачення, радіо та друковані видання, організація «гарячих ліній», відповіді на запитання в прямому ефірі провідними урядовими особами тощо);

- розробка життєздатної програми фінансування перехідного періоду для створення загальнообов'язкової накопичувальної системи на основі здійснення заходів щодо приватизації, реформування фінансової та банківської систем, створення дієздатного фондового ринку та приведення до нормального режиму функціонування чинної пенсійної системи;

- вибір періоду запровадження загальнообов'язкової накопичувальної системи повинен залежати від наявності стійкого зростання ВВП та

появи у державному бюджеті відповідних коштів, а також від створення централізованої інформаційної системи збирання внесків та ефективної системи регулювання та контролю;

- забезпечення стабільного фінансового стану Пенсійного фонду, повна ліквідація заборгованості з виплати пенсій;

- повне розмежування фінансування пенсій за різними програмами.

Для того, щоб досягти ефективного поліпшення рівня життя населення та соціального захисту як пенсіонерів, так і всіх малозабезпечених громадян, тривалої стабільності страхового пенсійного фонду потрібно провести реформування всієї економіки України, спрямоване на створення нових робочих місць, легалізацію зайнятості та заробітної плати, підвищення її рівня, скорочення неповної зайнятості та безробіття, зменшення трудової еміграції.

Запровадження другого рівня пенсійної системи дасть можливість кожному пенсіонеру – його учаснику отримувати пенсійну виплату з власного накопичувального рахунку (збільшеного на суму інвестиційного доходу). Цими коштами матиме право розпоряджатися тільки він сам, а за потреби – передати їх у спадок. Учасники другого рівня, які ще не вийшли на пенсію і працюють, отримуватимуть більшу заробітну плату. Адже роботодавець сплачуватиме менший розмір пенсійних внесків і матиме змогу збільшити фонд оплати праці та заробітну плату працівникам. Водночас зменшення розміру пенсійних внесків стане суттєвим стимулом для «деконвертизації» заробітної плати учасника другого рівня та детінізації частини фонду оплати праці. Це дасть змогу підвищити рівень пенсійного забезпечення.

При цьому бажано було б об'єднати запровадження накопичувальної системи із поступовим збільшенням пенсійного віку нашого населення. За цих умов спрямовані із солідарної до накопичувальної системи кошти з надлишком компенсувалися б збільшенням страхових внесків та зменшенням пенсійних виплат. З тим, щоб зробити перехід до більш високого пенсійного віку безболісним для населення, ми пропонуємо на перших порах (наприклад, протягом 10 років) зробити його добровільним.

Для цього необхідно надати право застрахованим особам (жінкам після 55 років, чоловікам після 60 років) самостійно обирати час свого виходу на пенсію у межах встановленого законом нового пенсійного віку, наприклад 65 років. Це дозволить оцінити реальну ситуацію в цій сфері, відстежити розподіл за віком часу виходу працівників на пенсію та остаточно визначитися з оптимальним для України новим пенсійним віком для чоловіків та жінок.

Тому основною передумовою успішного впровадження накопичувального фонду та розвитку недержавного пенсійного забезпечення може бути лише готовність української економіки до ефективного використання довгострокового інвестиційного ресурсу (пенсійних грошей накопичувальної системи). Тобто повинні бути сприятливими економічна, політична та соціальна ситуації в країні.

Отже, успішне проведення реформи вимагає визначення потреби у кваліфікованих кадрах, обладнанні і коштах, необхідних для задоволення вимог нової системи. Розв'язання порушених проблем вимагає залучення зацікавлених центральних органів виконавчої влади та наукових установ, координації роботи з цих питань. Тільки після ефективного впровадження її в життя можемо вже очікувати таких результатів:

- гарантування стовідсоткової виплати пенсії зараз і в майбутньому;
- встановлення соціально – справедливої системи пенсійного забезпечення;
- підвищення престижності роботи працівників бюджетної сфери;
- стабілізація та покращення стану державних фінансів;
- детінізація економіки;
- забезпечення економічного зростання та добробуту українців.

Таким чином, пенсійна реформа дасть можливість впевнено зустрічати старість, без страху опинитися у злиднях або зіткнутися із затримкою у виплаті пенсій.

ВИСНОВКИ

Аналіз пенсійної системи дозволив розкрити її сутність та роль як складової соціального захисту населення та страхової системи. Пенсійна система є складним комплексним соціальним інститутом, що об'єднує економічні, соціальні і правові підсистеми з метою забезпечення адекватного та стабільного доходу осіб похилого віку. Вона постійно розвивається і взаємодіє з зовнішнім середовищем, у фінансовому контексті є підсистемою фінансової системи України, а в соціальному контексті – підсистемою більш широкої системи соціального забезпечення. Пенсійна система складається з трьох відносно автономних підсистем, що взаємодіють між собою і формують зв'язки з зовнішнім середовищем: підсистема адміністрування страхових внесків, підсистема призначення і виплати пенсій, та підсистема персоніфікованого обліку в системі обов'язкового державного пенсійного страхування. На основі проведеного дослідження побудовано модель пенсійної системи України на сучасному етапі.

Україна проводить позитивні зміни в солідарній пенсійній системі, спрямовані на збільшення пенсійних виплат. Важливою умовою отримання пенсії є участь особи в пенсійному страхуванні та сплата страхових внесків у визначеному розмірі.

Також відбулося підвищення пенсійного віку, проте ці заходи не вирішують довгострокову проблему Пенсійного фонду України. Тому необхідно вдосконалювати функціонування системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, поліпшувати якість адміністрування та забезпечувати дисципліну у сплаті єдиного соціального внеску.

Законодавство України передбачає багаторівневу пенсійну систему, що складається з трьох рівнів: двох обов'язкових та одного добровільного. Зарубіжний досвід показує, що така система здатна забезпечити населенню вищий рівень життя після виходу на пенсію порівняно з сучасним станом в

Україні. Тому наступним етапом реформування пенсійної системи України має стати впровадження загальнообов'язкової накопичувальної системи.

Пенсійне забезпечення є важливою складовою соціального захисту в Україні, сприяючи внутрішній стабільності та підтримці громадянського суспільства. Воно охоплює різні категорії непрацездатних громадян, такі як люди похилого віку, інваліди та ті, хто втратив годувальника, через пенсії, надбавки, підвищення та компенсаційні виплати. Підтримка цих верств населення є важливим завданням держави та суспільства, оскільки проблема задоволення потреб пенсіонерів та підтримки їх гідного рівня життя стосується всіх громадян України. Реформування пенсійної системи спрямоване саме на ці цілі.

Реальна пенсійна реформа в Україні почалася з прийняття Закону "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" у квітні 2003 року. Хоча деякі громадяни відчули позитивні зміни у величині пенсій, більшість пенсіонерів не відчули суттєвого поліпшення свого добробуту. Перші кроки у реформуванні показали переваги, але також виявили недоліки, які потребують невідкладного вирішення. Розміри пенсій у солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування залишаються низькими.

Проблема бідності серед пенсіонерів є найгострішою в нашому суспільстві. Розшарування у розмірах пенсій між різними категоріями пенсіонерів призводить до невдоволення більшості та зростання соціальної і політичної напруги. Тому актуальним завданням на сьогоднішній день є вдосконалення нормативно-правового та організаційного механізму пенсійного забезпечення. Дослідження впливу пенсійної реформи на рівень життя пенсіонерів та аналіз зарубіжного досвіду у цій сфері мають велике практичне значення для України.

Наше дослідження охопило теоретико-правові засади пенсійного забезпечення та досвід зарубіжних країн у реформуванні пенсійних систем. Ми також проаналізували організаційне забезпечення та практику діяльності

Пенсійного фонду та оцінили існуючі системи пенсійного забезпечення. На основі наших результатів, ми запропонували кілька шляхів для вдосконалення законодавчої бази пенсійного забезпечення та роботи органів Пенсійного фонду України.

Ці шляхи включають:

1. Внесення змін до чинного законодавства щодо пенсійного забезпечення, зокрема:
2. Пристосування показників середньомісячної заробітної плати за певні періоди та середньої заробітної плати за 2002 рік для обчислення пенсійних виплат.
3. Підвищення розмірів пенсій для осіб, які стали інвалідами внаслідок Чорнобильської катастрофи.
4. Встановлення єдиного механізму розрахунку пенсій, залежного від суми сплачених страхових внесків до Пенсійного фонду.
5. Урегулювання розриву між рівнями пенсійного забезпечення для колишніх військовослужбовців та працівників органів внутрішніх справ.
6. Посилення контролю за сплатою пенсійних внесків та перехід до паритетної сплати цих внесків між роботодавцями та найманими працівниками.
7. Зміни до законодавства, які стосуються осіб, які отримують пенсії у зв'язку з певними посадами або заслугами, включаючи народних депутатів, державних службовців та науковців. Ці зміни мають передбачати припинення роботи при призначенні пенсії та обмеження заробітної плати для визначення розміру страхових внесків.
8. Поступове перерахування розмірів пенсій з урахуванням спеціалізації працівників.
9. Збільшення пенсійного віку.
10. Фінансування дострокових пенсій за рахунок роботодавців для стимулювання впровадження нових технологій, покращення умов праці та зменшення шкідливих умов праці.

Забезпечення виконання вимог Конституції України та закону про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування щодо встановлення розміру пенсії, як основного джерела існування, не нижчого від прожиткового мінімуму. Ці заходи спрямовані на поліпшення пенсійного забезпечення та забезпечення більш справедливою та стабільною системи пенсійного забезпечення в Україні.

Пропоную шляхи вдосконалення організаційного механізму пенсійного забезпечення, а саме:

- Впровадження ефективніших та економічних форм доставки пенсій через банківські установи.
- Створення інформаційно-консультативних центрів у Пенсійному фонді України в районах і містах Житомирської області для роз'яснення питань застосування пенсійного законодавства.
- Оперативна зміна програмного забезпечення під час призначення та перерахунку пенсій.
- Збільшення додаткових джерел надходжень до районних управлінь Пенсійного фонду України за допомогою спільних заходів з сільськими та селищними радами.

Результати дослідження рекомендуються для впровадження в роботу Головного управління Пенсійного фонду України в Житомирській області.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрова Г. М. Фінансово-економічні й соціальні фактори та наслідки впровадження пенсійної реформи в Україні. Молодий вчений. № 3. С. 4-8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_3_4
2. Бондалетова Т. О. Етапи становлення системи пенсійного забезпечення України Інновації та традиції в сучасній науковій думці: матер. третьої міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (21 – 23 серпня). Вінниця : 2016. С. 36 – 42.
3. Веб-сторінка Державної служби статистики України. URL:<http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Видатки Пенсійного фонду України. URL: <http://cost.ua/budget/expenditure/pension/>.
5. Громадська думка, пенсійна реформа та ставлення до пенсії в Україні, Проект USAID «Трансформація фінансового сектору», березень 2021 р.
6. Дані Державної статистики України по чисельності населення. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html.
7. Динь І. М. Угорський досвід реалізації пенсійної реформи: можливості для України. Наукові записки. 2022. Вип. 10. Ч. 1. С. 330-336.
8. Доходи Пенсійного фонду України. URL: <http://cost.ua/budget/revenue/pension/>
9. Закон України “Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи” № 3668-VI від 8 липня 2011 р. URL:<http://zakon1.rada.gov.ua>.
10. Звіт про роботу Пенсійного фонду України у 2022 році. URL:<http://www.pfu.gov.ua/pfu/doccatalog/document?id=243697>.
11. Звіт про розподіл пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій станом на 01.10.2022 (форма 5 – ПФ).

URL:<https://www.pfu.gov.ua/276466-zvit-pro-rozpodil-pensioneriv-za-rozmiramypryznachenyh-misyachnyh-pensij-stanom-na-01-10-2018-forma-5-pf/>

12. Інформація про виконання показників бюджету Пенсійного фонду України за 2022 рік.

URL:http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=172721&cat_id=94750.

13. Історичні аспекти розвитку пенсійної системи, передумови та мета створення Пенсійного фонду. URL: <http://www.pfu.gov.ua>.

14. Кириленко О. Інституційні основи державного пенсійного страхування в Україні. Журнал європейської економіки. 2019. Т. 12, № 1. С. 79–95.

15. Кириленко О. Пенсійна система України: на шляху реформування. Світ фінансів. 2016. № 3. С. 7-19.

16. Конституція України від 26.06.1996 р. Зі змінами і доповненнями станом на 10.11.2013 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>.

17. Обов'язкові накопичувальні пенсійні системи (2-й рівень). Міжнародний досвід: Уроки для України. Проект USAID «Трансформація фінансового сектору» 2021 р.

18. Оверчук В. С. Історичний аспект розвитку пенсійної системи в Україні URL: irbisnbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe.

19. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Закон

України № 1058-4 від 09.07.2003 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2464>.

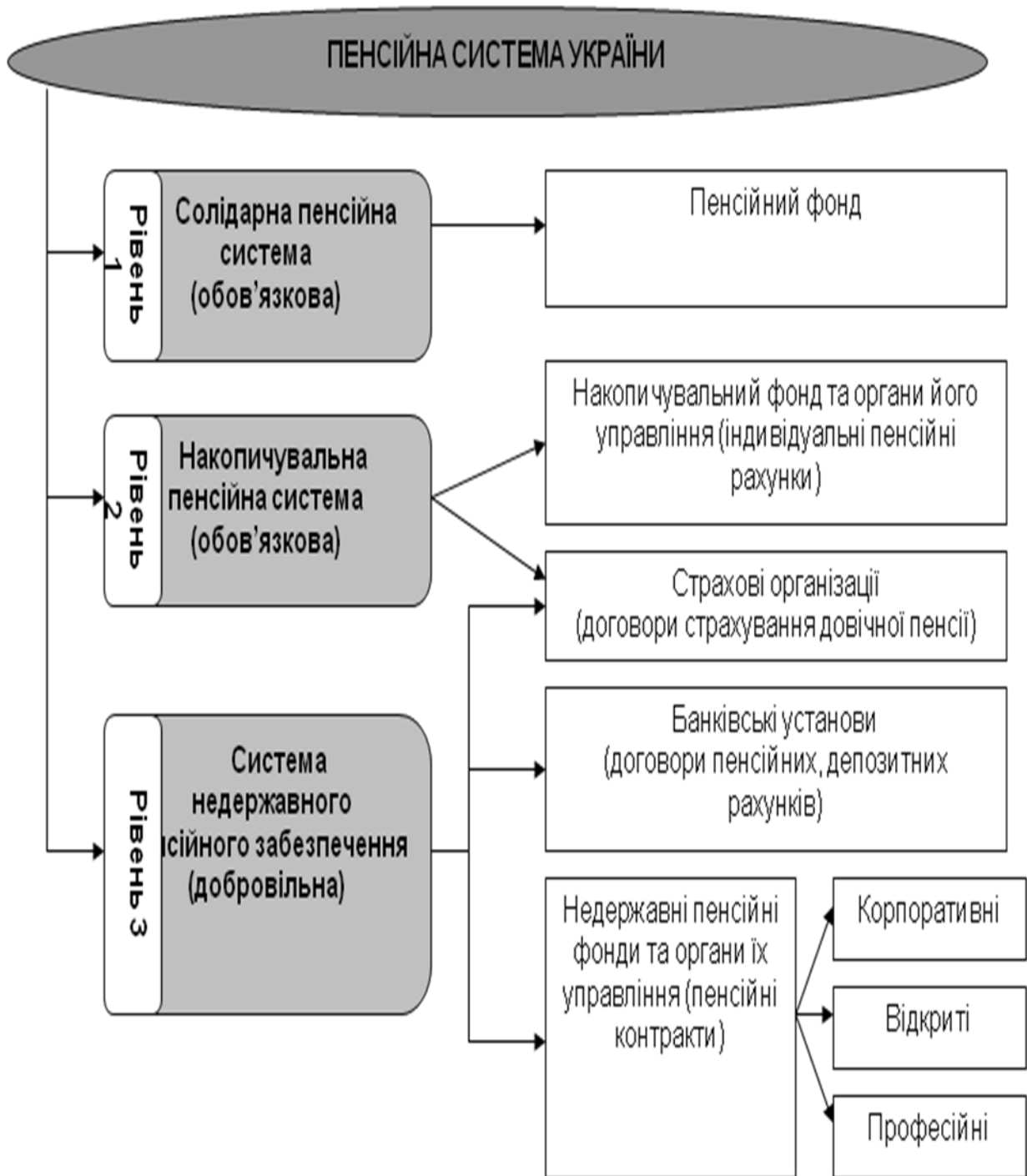
21. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України № 47-48 від 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 47/48. 9 квіт.

22. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб. Закон України № 2262-XII від 09.04.1992. URL: <http://www.rbc.ua/ukr/news/society>.

23. Про Пенсійний фонд України. Постанова Кабінету Міністрів України №345 від 01.06.1994 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2464-17>.

ДОДАТКИ

Структура пенсійної системи України

Додаток Б

**Права та обов'язки застрахованих осіб (стаття 16 Закону
«Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»)**

Застрахована особа має право	Застрахована особа зобов'язана
<p>1) Отримати в установленому законодавством порядку свідоцтво про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.</p> <p>2) Отримувати від страхувальника підтвердження про сплату страхових внесків, у тому числі в письмовій формі.</p> <p>3) Вимагати від страхувальника сплати страхових внесків, у тому числі в судовому порядку.</p> <p>4) Отримувати безоплатно у виконавчих органах Пенсійного фонду відомості, внесені до її персональної облікової картки в системі персоніфікованого обліку, в тому числі інформацію про пенсійні активи, що обліковуються на її накопичувальному пенсійному рахунку, та про призначення і здійснення пенсійних виплат.</p> <p>5) Звертатися із заявою до територіального органу Пенсійного фонду про уточнення відомостей, внесених до персональної облікової картки в системі персоніфікованого обліку.</p> <p>6) Обирати або змінювати в порядку, визначеному законом, страхову організацію, яка здійснює виплату довічних пенсій.</p> <p>7) Обирати порядок здійснення виплати пенсії.</p> <p>8) Оскаржувати в установленому законодавством порядку дії страхувальника, виконавчих органів Пенсійного фонду, їх посадових осіб та інших суб'єктів системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.</p> <p>9) На отримання пенсійних виплат на умовах і в порядку, передбачених Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».</p> <p>10) Залишатись учасником системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування в разі тимчасового припинення до досягнення пенсійного віку сплати страхових внесків з дотриманням вимог зазначеного вище закону.</p> <p>11) Достроково розривати договір про добровільну участь у порядку, визначеному законом.</p> <p>12) Інші права відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»</p>	<p>1) Пред'являти свідоцтво про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на вимогу страхувальника, посадових осіб виконавчих органів Пенсійного фонду.</p> <p>2) Надавати на вимогу страхувальника, територіального органу Пенсійного фонду документи, що засвідчують відомості, які мають бути внесені або містяться в її персональній обліковій картці в системі персоніфікованого обліку.</p> <p>3) Повідомляти територіальні органи Пенсійного фонду про зміну даних, що вносяться до її персональної облікової картки в системі персоніфікованого обліку, виїзд за межі держави та про обставини, що спричиняють зміну статусу застрахованої особи, протягом десяти днів з моменту їх виникнення.</p> <p>4) Укладати договір страхування довічної пенсії з обраною страховою організацією та не розривати цей договір протягом життя (крім випадків зміни страхової організації).</p> <p>5) Виконувати інші вимоги, передбачені Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», а також нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до цього закону</p>

Права та обов'язки страхувальників (стаття 17 Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»)

Страхувальник має право	Застрахована особа зобов'язана
<p>1) Безоплатно отримувати від територіальних органів Пенсійного фонду інформацію, необхідну для виконання обов'язків, покладених на нього Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».</p> <p>2) Отримувати від територіальних органів Пенсійного фонду підтвердження про одержання сплачених ним страхових внесків.</p> <p>3) Оскаржувати в установленому законодавством порядку рішення органів Пенсійного фонду та дії посадових осіб виконавчих органів Пенсійного фонду.</p> <p>4) Захищати свої права та законні інтереси, а Також права та законні інтереси застрахованих осіб, у тому числі в суді</p>	<p>1) Зареєструватися в територіальних органах Пенсійного фонду в порядку, визначеному правлінням Пенсійного фонду, як платник страхових внесків у десятиденний термін із дня:</p> <ul style="list-style-type: none"> — отримання свідоцтва про державну реєстрацію як суб'єкта підприємницької діяльності; — отримання дозволу на провадження нотаріальної та іншої діяльності; — ухвалення рішення про створення установи, організації, філії, представництва, іншого відокремленого підрозділу; — зміни юридичного статусу чи адреси, якщо відповідно до закону державна реєстрація таких установ, організацій і відокремлених підрозділів не проводиться; — укладення трудового договору з найманим працівником; — зміни прізвища, ім'я та по батькові. <p>2) Страхувальник зобов'язаний зареєструватися в територіальних органах Пенсійного фонду незалежно від того, чи він фактично веде господарську діяльність і провадить розрахунки з оплати праці чи ні.</p> <p>3) Вести облік виплат (доходу) застрахованої особи за кожним календарним місяцем і календарним роком, зберігати ці дані за період до 1 липня 2000 року протягом 15 років, а за період після цієї дати — протягом усього часу сплати страхових внесків і протягом п'яти років після припинення їх сплати на паперових носіях і в електронному вигляді за наявності засобів, що гарантують ідентичність паперової та електронної форми документа, після чого дані передаються до архіву на належне зберігання протягом 70 років згідно з порядком, установленим Кабінетом Міністрів України.</p> <p>4) Допускати посадових осіб виконавчих органів Пенсійного фонду до перевірок правильності обчислення та сплати страхових внесків, надавати їм передбачені законодавством документи та пояснення з питань, що виникають під час перевірок.</p> <p>5) Подавати звітність територіальним органам Пенсійного фонду у терміни, а порядку та за формою, встановлені Пенсійним фондом.</p> <p>6) Надавати безоплатно застрахованій особі та <i>на</i> вимогу — членам сім'ї померлої застрахованої особи відомості про заробітну плату (дохід), суми сплачених страхових внесків та інші відомості, що стосуються застрахованої особи та подаються до територіальних органів Пенсійного фонду.</p> <p>7) Нараховувати, обчислювати і сплачувати в установлені терміни та в повному обсязі страхові внески.</p>

Страхувальник має право	Застрахована особа зобов'язана
	<p>8) Пред'являти на вимогу виконавчих органів Пенсійного фонду та застрахованих осіб, за яких страхувальник сплачує страхові внески, повідомлення про реєстрацію платника страхових внесків.</p> <p>9) Вимагати в разі прийому на роботу або укладення відповідного договору із фізичною особою пред'явлення нею свідоцтва про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.</p> <p>10) Повідомляти територіальний орган Пенсійного фонду про прийом на роботу або укладення відповідного договору з фізичною особою, яка не зареєстрована в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (у тому числі вперше приймається на роботу) або не пред'явила на вимогу страхувальника свідоцтво про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, і подавати необхідні Відомості та документи для реєстрації зазначеної особи.</p> <p>11) Отримати в територіальному органі Пенсійного фонду від імені фізичної особи, яку він зобов'язаний зареєструвати у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, свідоцтво про загальнообов'язкове державне соціальне страхування та видати його застрахованій особі.</p> <p>12) Повідомляти територіальні органи Пенсійного фонду:</p> <ul style="list-style-type: none"> — про ліквідацію (реорганізацію) підприємства, установи, організації у десятиденний термін із дня ухвалення відповідного рішення; — про зміну облікових реквізитів підприємства, установи, організації, їх місцезнаходження, юридичної адреси в десятиденний термін із дня виникнення відповідних змін; — про відкриття або закриття поточних рахунків у банках чи в органах Державного казначейства України, які використовуються для просядження відповідної діяльності; — про чисельність найманих працівників, розмір їхньої заробітної плати (доходу) за встановленою формою звітності; — про зміну відомостей, що вносяться до системи персоніфікованого обліку, про застраховану особу, за яку або на користь якої ним сплачуються страхові внески, у десятиденний термін із дня отримання цих відомостей. <p>13) Виконувати інші вимоги, передбачені Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», а також нормативно-правовими актами, ухваленими відповідно до зазначеного закону</p>